

JEDNO BULIĆEVO PISMO O SPOMENIKU GRGURU NINSKOME

Arsen DUPLANČIĆ, Split

Problem i polemika oko postavljanja spomenika Grguru Ninskome na Peristilu Dioklecijanove palače dobro su poznati.¹ Isto je tako poznata odlučna i dosljedna borba don Frane Bulića da Meštrovićev kip ne dođe na Peristil. Jedan detalj, međutim, ostao je gotovo nezapažen.

Videći da gubi bitku, Bulić, koji je alarmirao i svjetsku javnost u nadi da će spriječiti taj „nečuven atentat”, samo desetak dana prije dolaska spomenika u Split² povlači zadnji potez: 15. svibnja 1929. piše predstavku kralju Aleksandru.³ Buliću je očito preostala još jedino nada da će kralj, shodno svojim ovlaštenjima, zabraniti postavljanje kipa.

Za razliku od sukoba oko spomenika Grguru Ninskome, Bulić i Meštrović su veoma dobro surađivali prilikom izrade kipa Marka Marulića. Bulić ne samo da se živo zalagao za nabavu materijala nego je i sugerirao sam izgled Marulićeva lika te mjesto za njegovo

-
- 1 Okolnosti vezane uz spomenik osvjetljava i Bulićevo pismo Raymond u Warnieru, lektoru francuskog jezika u Zagrebu, upućeno 16. XI. 1930. U tom pismu Bulić kaže da je primio časopis „Le monde slave” (n. s. 7/1930, sv. II, br. 1), u kojem je Warnierov članak o nekim jugoslavenskim publikacijama, te da ga je poslao uredništvu „Novog doba” da objavi barem onaj dio koji se odnosi na „našeg dobrog prijatelja Grgura Ninskog”. Članak, međutim, još nije izašao uprkos obećanjima urednika Vinka Brajevića, pa se Bulić boji da će doživjeti istu sudbinu kao i članak Ernesta Hébrarda (koji mu je bio poslan u prosincu 1929), tj. da neće biti tiskan, jer je tom prilikom šef policije rekao: „Tko je proti Grguru Ninskomu, taj je proti Općini, tko je proti Općini, taj je proti Banu, tko je proti Banu, taj je proti Državi.” Zato Bulić zaključuje „Don Frane Bulić u 85. godini, pred smrt, postao je 'antidržavni!'” (Atelje Meštrović u Zagrebu, ostavština R. Warniera). O držanju novina u vrijeme postavljanja spomenika vidi M. IVANIŠEVIĆ, *Vlast i novinstvo oko kipa Grgura Ninskoga na Peristilu*, Mogućnosti 10–11, Split, 1983.
 - 2 M. IVANIŠEVIĆ, *Kako je splitska općina podizala Meštrovićevoga Grgura Ninskoga*, Kulturna baština 14, Split, 1983, str. 24.
 - 3 Bulić je promemoriju napisao 15. ali je kasnije datum promijenjen u 18. a poslana je 24. svibnja. (Arheološki muzej u Splitu /dalje AMS/, Arhiv društva „Bihać”, br. 41/Bihać 1929) V. Bulić tek u jednoj rečenici navodi da je Bulić pisao kralju. V. BULIĆ, *Don Frane Bulić i Grgur Ninski*, Camilla Lucerna (zbornik), Zagreb–Graz, 1938, str. 31.

postavljanje.⁴ Osim toga javlja se kao posrednik kod izrade postolja za spomenik J. J. Strossmayeru u Zagrebu,⁵ dok za spomenik Petru Berislaviću u trogirskoj loži po kiparovo želji sastavlja posvetni natpis.⁶

Iz nekih drugih pojedinosti vidi se također da su se Bulić i Meštrović međusobno poštovali. Bulić 1920. dozvoljava Meštroviću da na dva mjeseca koristi za stanovanje dvije sobe u novoj zgradi Arheološkog muzeja. Ako se uzme u obzir koliko je poteškoća Bulić imao oko gradnje te nove zgrade, onda je jasno da su ga doista valjani razlozi privolili na to.⁷ Meštrović pak u pismima Mihovilu Abramiću, najprije podravnatelju a zatim Bulićevu nasljedniku u upravi splitskog Arheološkog muzeja, napominje da pozdravi

4 A. DUPLANČIĆ, *Podizanje spomenika Marku Maruliću*, *Mogućnosti* 10–11, Split, 1983, str. 870–880. Na str. 873 tiskarskom greškom je ispušteno slovo P u trećem redu stražnjeg natpisa na spomeniku jer je on glasio: GRAD SPLIT /1925/ P / IVAN MEŠTROVIĆ / SVOJE DJELO POKLONIO. U vezi s doprinosom grada Zagreba za taj spomenik, S. Rittig 26. III. 1925. piše Buliću: „Što se tiče one potpore našega gradskoga poglavarstva za Split, to sam posredovao ovih dana, pak mi je rečeno, – ja sam Vam to i javio – da je 10.000 dinara opredijeljeno u financijskom odboru. Znadem pozitivno da mi je načelnik saopćio, da će od toga polovicu Vama doznačiti za postament Marulićevoga spomenika, a drugu polovicu za Vašu svrhu. Ja sam mislio, da je novac već i poslan. Na Vaše pismo otišao sam na naš financijski odsjek i potražio razjašnjenje. Rečeno mi je, da je poslano 7.500 D, *jer je molba u tu svrhu predležala* – a preostatak će Vam poslati, ali je potrebno, da o tom podnesak predložite, jer naša općina daje pripomoći u budžetu na molbenice, a propria sponte da nikome ne šalju. Molim dakle, da to učinite, pak bi naš načelnik, koji se sprema u Dalmaciju i u Split (a to molim da ostane najveća diskrecija !!!) poslije Uskrsa, – novac sobom ponesti.” Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, Bulićeva ostavština, fascikla br. 20.

5 U spomenutom pismu Rittig piše: „Da. Imamo na Vas još jednu molbu. Sigurno ste već primili pismo odbora za Str. spomenik. Ja sam unutra jedan od nekkih faktora, najveć u Meštrovićevom zastupanju. Predložio i ishodio, da se izrada postamenta dade splitskoj firmi Bilinić i dr., (po želji Meštr.), prvi obrok od 100.000 dinara je isplaćen, a sada bi se imalo isplatiti i drugi, ali bi htjeli pouzdano i autoritativno imati potvrđeno, da je uistinu sav kamen izvadjen, i tako osiguran i postament. Molimo da izvinete, što smo se na Vas obratili, a i dalje ćemo se obraćati jer nemamo nekoga pouzdanijega od Vas.” Dalje nastavlja: „Ad vocem Meštrović. On u Americi dobro. Prodao je podosta svojih stvari, a moralno – čitate u novinama – još i bolje. On bi ipak želio dobiti koji veći posao, da bi zaradio novaca, i onu svoju namisao *vilu dno Marjana* ostvario i oživotvorio. Vraća se u lipnju.” U pismu od 1. V. 1925. Rittig javlja Buliću o dolasku zagrebačkog načelnika: „On će Vam predati u ime općine Zagrebačke, što smo Vam obećali, a do sada ne ovršili. Mislimo, da ćete biti zadovoljni. Ne trebam ni spomenuti, da bi im bilo krivo, ako im se 'incognito' otkrije, jer se boje 'Dalmacije', a naročito Splita. Jedno bih Vas samo molio, da bi s njime – kako ćete autom u Solin – pogledali kamen koji se lomi za Strossmayerov spomenik, neka se uvjeri s Vama da li će biti na vrijeme izvadjeno, što potrebujemo za podnožje. Gospodja je odbornica, pa će i nju stvar zanimati. Medjutim moram o svemu reći, da našega Heinzela više zanimaju tvornice i moderne tehničke stvari, nego starine. Nemojte se dakle sablazniti, ako ne bude pokazivao toliko interesa. Njegova supruga ima više smisla, čini mi se za te stvari.” Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, Bulićeva ostavština, fascikla br. 20.

6 *Četiri natpisa Don Frane Bulića*, Split, 1935, str. 12.

7 Br. 28/Muz 920.

Brzojavka
Ivan Meštrović, umjetnik
Zagreb
Jurjevska 29

„dragog Don Franu” odnosno „Pozdravite mi mnogo dragoga Don Franu i kažite mu da će mo se svi radovati ako ga zatečemo pri dobrom zdravlju i raspoloženju.”⁸

Na Bulićevom pogrebu u Solinu bio je i Meštrović^{7a} koji je tom prigodom sastavio nekrolog ispunjen poštovanjem i divljenjem prema Bulićevom životu i radu, a u kojem kao da ima odjeka i njihove borbe oko Grgura: „Uvijek si bio pripravan na borbu, ali na blagorodnu borbu, i malo ih se s Tobom slagalo, a svi smo Te voljeli.”⁹ Dvadeset godina nakon Bulićeve smrti Meštrović je u sjećanjima na veze s Abramićem zapisao: „Kad sam god u Splitu navraćao u posjete pokojnom Don Frani, koga sam, kao i svi, neobično poštovao, potražio bih i Dr. Abramića. A Dr. Ljubo Karaman je bio uvijek uz Don Frana. Osim toga mu je Karaman bio potreban kao tada mlad učenjak, koga bi Don Frane zvao: 'riznicom znanja', a bio mu je potreban i zbog njegova živog temperamenta, koji je tražio polemiku. Kao što to biva kod ljudi iste struke, da se razilaze u mišljenju, tako sam opazio i kod Don Frane i Abramića, no pored svega su iskazivali jedan za drugog veliko poštovanje. Abramić prema Bulićevoj ličnosti, zasluži i godina, a Bulić prema Abramićevom znanju. Naravno, da je Don Frane zasjenjivao Abramića sa svojom tradicijom prvoborca i sa svojom neobično markantnom pojavom i govornosti. Don Frane je bio svakom poznata i obljubljena ličnost, tako da su Splitsani, još za njegova života, govorili, da sebi nemogu predstaviti Split bez njegove pojave.”¹⁰

Već na samom početku rasprava o mjestu za kip ninskom biskupu, Bulić je nastupio odlučno, kao i u nizu drugih prilika što je bilo svojstveno njegovom karakteru. On se zalaže za očuvanje Dioklecijanove palače i cjelovito rješenje Poljane kraljice Jelene, na sjevernoj strani mauzoleja, na koju je bilo predviđeno postavljanje spomenika.^{9a} Taj stav, koji je iznio Lj. Karaman na sjednici Uresnog povjerenstva 17. ožujka 1927, Bulić je potvrdio dopisom splitskoj općinskoj upravi datiranim već sljedećeg dana.^{9b} Prijepis tog dopisa Bulić je poslao Meštroviću 21. ožujka, a u popratnom pismu ističe: „Nemojte zamjeriti na odlučan ton spisa, jer Konservatorskom Uredu stoji na srcu, kao što i Vami, da se sačuva karakter okoline Mauzoleja. Dobrom voljom moći ćemo sigurno

Da se izbjegne svakomu nesporazumljenju rečeno je inženiru Matošiću da Vam se u novom Muzeju mogu dati najviše za dva mjeseca za stanovanje dvije obilgatne prazne sobe.

Direktor Bulić

3/III. 1920.

Arhiv AMS. N. ANZULOVIC, *O historijatu gradnje Arheološkog muzeja u Splitu*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LXXV, Split, 1981, str. 163–208.

7a Fotografija iz arhiva Marasović u Ateljeu Meštrović u Zagrebu.

8 AMS, Abramićeva ostavština, Meštrovićevo pismo od 21. I. 1923, 27. III. 1923. i 7. III. 1924.

9 Jadranski dnevnik, Split, br. 114, 2. VIII. 1934, str. 2. Preštampano u časopis „Nova Evropa”, Zagreb, knj. XXVII, br. 9, 26. IX. 1934, str. 336.

9a M. Ivanišević, o. c. (1), str. 882. U zagrebačkom Ateljeu Meštrović nalazi se nekoliko nacрта s prikazom spomenika na tom položaju.

9b Bulić je pismo napisao kao počasni konzervator pa zbog toga ima pečat Konzervatorskog ureda i broj protokola 43.

9c Oba pisma nalaze se u Ateljeu Meštrović u Zagrebu. Na koverti je Meštrović naznačio da je odgovorio 2. travnja.

10 AMS, Abramićeva ostavština, prilog uz Meštrovićevo pismo od 31. III. 1954.

naći formulu, koja će udovoljiti i Vašim zahtjevima i našem nastojanju, da se mauzoleju dade adekvatan okvir, a čitavomu prostoru neki oblik. Uhvano ću ja biti okolo 7. aprila tu za posle na Akademiji, pa ću imati prilike, da se ob ovom pitanju porazgovorimo.”^{9c}

Dok je trajala polemika oko spomenika Grguru Ninskome, počele su kružiti glasine o Buličevoj netrpeljivosti prema Meštroviću. Bulić je tvrdio da to nije točno, a u spisima društva „Bihać” zabilježio je dva kasnija susreta s Meštrovićem očito u želji da to opovrgne. Tako se 1930. sreo s njim u hotelu „Central” i razgovarao dva sata, dok su u studenom 1931. Meštrović i Šenoa posjetili Bulića u muzeju i tom prilikom: „Pokazao mu moj portrait brončani, njegov, te mu rekoh da nije ovo Don Frane nego *Mackenson* ili *Ludendorf von der Schlacht*, bojovan: Fr. Bulić *iuvenis belliosus* kao Tomislav kralj, ali da su ovaj Portrait i Grgur Ninski najbolja njegova djela, samo vani Grgurom Ninskim, na Botičevu Poljanu, da onom snažnom rukom prijeti *Gabinettu di lettura italiano*.”¹¹ A spomenuti portret, koji je Bulića podsjećao na njemačke generale, nastao je samo nekoliko mjeseci prije otkrivanja spomenika na Peristilu!¹²

Premda nije baš volio to poprsje, Bulić je u oporuci odredio da bude postavljeno uz njegov sarkofag na Manastirinama u Solinu.¹³ Prije toga namjeravao ga je postaviti na terasi svog stana u Arheološkom muzeju i u tu svrhu je 1933. našao u Solinu srednjovjekovni stup s bazom koji su trebali poslužiti za postolje.¹⁴ Međutim, Buličev portret danas stoji u vrtu Arheološkog muzeja, gdje ga je 1946. dao postaviti M. Abramić.¹⁵

Iz 1933. potječu još dva svjedočanstva o odnosu između Bulića i Meštrovića. Na otvaranje Galerije Meštrović u Zagrebu (Ilica 12/I) 4. studenog pozvan je i Bulić^{14a} dok je 28. prosinca Bulić primio kiparevu monografiju koju mu je on, s posvetom, poslao na dar.^{14b} Bulić, međutim, nije mogao a da i u knjizi, uz tekst o Grguru Ninskom, ne zabilježi svoju primjedbu: „Nije ovo sve ovako! Sr. spise Konservatorskoga Ureda.”

11 Arhiv društva „Bihać”, k br. 41/Bihać 1929. Bulić je svoje nezadovoljstvo portretom izrazio i Marku Uvodiću u intervjuu 1930. (M. UVODIĆ, *Pet minuti u don Frane Bulića*, Novo doba, Split, br. 92, 19. IV. 1930, str. 35) Pokojni liječnik Frane Bulić, sin Bulićeva sinovca Ivana, pričao mi je da je prilikom modeliranja poprsja došlo do nezgode jer je model pao i razbio se tako da je Meštrović morao izraditi drugi. Taj prvi model bio je, po njegovim riječima, mnogo bolji od ovog drugog.

12 M. IVANIŠEVIĆ, *o.c.* (1), str. 23.

13 Hrvatska revija 10, Zagreb, 1934, str. 554: „Moj portrait od Meštrovića neka se postavi – na stupu kako je sada – iza moga sarkofaga u Solinu.”

14 AMS, Bulićeva ostavština, *Liber effossionum Salonitanarum 1921–1934*, str. 296. Uz podatak o njegovoj bisti u Meštrovićevoj monografiji iz 1933. (vidi bilj. 14b) Bulić je u zagrade stavio tekst „u zagrebačkoj Jugoslovenskoj Akademiji” i dopisao „u Galeriji Banovinskoj u Splitu”.

14a Arhiv društva „Bihać”, 1933., spisi bez broja.

14b Knjiga je veoma stradala dok se, do nedavno, nalazila u solinskom Tusculumu. Sada se čuva među Buličevim knjigama u Arheološkom muzeju.

15 A. DUPLANČIĆ, *Bulić u portretima*, Don Frane Bulić – katalog izložbe, Split, 1984, str. 181. Dalmatinskoj mramornoj industriji iz Splita isplaćeno je 1. X. 1946. za blok mramora rosalita, brušenje i poliranje 3.896 dinara, a Ivanu Katiću 19. rujna za prijevoz postamenta i poprsja iz Solina u Split 300 dinara (Arhiv AMS, br. 313 i 315 iz 1946). Isti portret u bronci nalazi se u splitskoj Galeriji umjetnina kojoj ga je poklonila Općina Split 1932. te u Modernoj galeriji u Zagrebu, gdje je dospio 1931. kao Meštrovićev poklon. Sadreni model nalazi se na pohrani u Gliptoteci JAZU u Zagrebu.

U spomenutoj predstavi kralju Bulić ističe da bi postavljanje spomenika Grguru Ninskome na Peristilu bilo „proti svim zakonima historijske razložnosti, proti svim pravilima estetike i građanske skladnosti” a za Meštrovićev zahtjev kaže da je „potpuno neopravdan i u svakom pogledu neumjestan, a ponajprije u arhitektonskom i estetskom pogledu”. On smatra da ljepota Peristila leži u skladu antičke arhitekture i kasnijih građevina koje bi Meštrovićev spomenik sveo na svoj okvir. Bulić detaljno obrazlaže svoj stav te navodi primjer Trga sv. Marka u Veneciji i polemiku oko spomenika na Hradčanima u Pragu. Dalje ističe da je Dioklecijanova palača „kulturni posjed cijeloga kulturnoga svijeta” odnosno da je ona „umjetničko djelo vezano sa svjetskom historijom i s općom umjetnošću, pa da je ono postalo duševnom svojinom čitavoga kulturnog svijeta”. Shodno svemu tome Bulić predlaže da se spomenik postavi na Botičevu poljanu (danas Trg Republike), gdje će doći do izražaja njegov „borben karakter proti presizanja tudjeg elementa na ovim našim obalama” budući da se tu nalazio Gabi-netto di lettura u kojem su se skupljali talijanaši.¹⁶

Bulićeva predstavka bila je uzaludna. Iako se kralj s njom složio, nije poduzeo ono što je Bulić očekivao.¹⁷

Krajem svibnja spomenik je dopremljen u Split, a sastavljen je 13. i 14. lipnja.¹⁸ Bulić nije mogao a da još jednom ne izrazi svoje nezadovoljstvo pa je 16. srpnja na ogradi oko spomenika ispisao VICTRIX CAUSA DIIS PLACUIT, SED VICTA CATONI. „Netko dao to izpilati, te se natpis odnio, da ga se čuva u Gradskoj Biblioteci. Hoće Spalatrrrini, da se šale.” — kaže Bulić. Osim toga on je sastavio još jedan tekst koji je htio ispisati: OH URBEM VENALEM ET MATURE / PERITURAM, SI EMPTOREM INVENERIT! / AT EMPTOREM IAM INVENIT. / KOJI JE TO 'EMPTOR'??? / OD SPLIĆANA OČEKIVA ODGOVOR / DON FRANE BULIĆ.¹⁹ Protivljenje postavljanju Grgura na Peristil Bulić je izrazio i time što ga je nazvao (po proroku Danielu) „Abominatio in loco sancto”.²⁰

16 Kao prilog promemoriji Bulić je poslao brošuru Lj. Karamana „O Grguru Ninskomu i Meštrovićevu spomeniku u Splitu”, Split, 1929, zatim fotografiju Peristila i Botičeve poljane te plan Splita s označenom Dioklecijanovom palačom i Botičevom poljanom.

17 Kralj, međutim, nije prisustvovao ni svečanosti otkrivanja spomenika. S tim u vezi Bulić je sa zadovoljstvom zabilježio: „Kralj obećao da će doći i tri puta a nedošao! Pametno učinio. Novine javljale da nije došao zbog prehlade, a on onoga dana davao audiencije! Episkopat dalmatinski *ulovljen*, te došao. A da nebude, bilo bi pošlo sve bolje.” Bulić je također zapisao da je kralj, pročitavši njegovu predstavku, pozvao 23. lipnja splitskog načelnika J. Račića i prisjednika I. Tartagliu, koji su tada boravili u Beogradu, i ministra prosvjete Maksimovića te im rekao: „Pa Bulić ima pravo.” Na to su mu Račić i Tartaglia odgovorili: „Čemu se ugnijeva taj Bulić. Spomenik je postavljen *provizorno* Vaše Veličanstvo.” Arhiv društva „Bihać”, br. 77/Bihać, 1929. Gotovo isto Bulić je zabilježio uz br. 41/Bihać, 1929.

18 M. IVANIŠEVIĆ, o. c. (1), str. 24.

19 AMS, Bulićeva ostavština.

20 Na fotografiji s prikazom Grgura koju je 18. II. 1931. poslao V. Frančiču u Poljsku (AMS, Bulićeva ostavština). Isto je napisao na razglednici upućenoj 24. XII. 1931. R. Warnieru u Zagreb. Njemu je 1. VII. 1930. ispod spomenika napisao „Est encore ici!” (Atelje Meštrović

U znak protesta Bulić nije namjeravao doći na otkrivanje spomenika. Zato su 24. rujna načelnik J. Račić i J. Barač, član Općinskog upraviteljstva, došli k njemu i pokušali ga nagovoriti da prisustvuje proslavi. Bulić je to ovako opisao: „Prvi sukob bio s moje strane oštar. Koješta im prigovorio, kako se ignorira Konservatorski Ured, konservator Bulić, koji od propasti spasio Dioklecijanovu Palaču itd itd. Račić reče opetovano, da daje svoju poštenu riječ, da će odmah iza proslave dne 29/IX početi akcija sa strane same Općine, da se spomenik s Peristila odaleči; da on ovo jamči. Pridoda da je Kralj – odnosno na moju spomenicu Br. 41/Bih rekao: 'Bulić ima pravo'. Uzalud bilo nagovaranje.” Dva dana kasnije došli su ponovno, a 28. samo Račić „da mi pokaže nazdravicu koju na banketu dne 29/IX imao izreći kralju. Ja mu samo jednu riječ izostavio. O mojemu prisustvovanju proslavi ne govorio.” Istog dana došli su ga pozdraviti Meštrović, slikar J. Kljaković, monsignor S. Rittig i rektor Zagrebačkog sveučilišta Belobrk, no o spomeniku ni riječi. I zaista, Bulić nije prisustvovao svečanosti: ostao je dosljedan svom principu.²¹

u Zagrebu, ostavština R. Warniera). Kada su puštene u promet razglednice s Grgurom Ninskim na Peristilu, Bulić je 20. VII. 1934. sastavio dopis Direkciji pošta i telegrafa u Splitu u kojem piše: „U interesu kulturnoga ugleda naše Države, koju nije pristojno ovako izlagati pred Evropom, podpisani moli tu Kr. Direkciju pošta i telegrafa, da uz nastoji da ove nove dopisne karte budu što prije dignute iz prometa.” Od ovoga je pisma ipak odustao, pa je na margini naznačio da nije poslano. Arhiv društva „Bihać”, br. 81/B 1934.

- 21 Arhiv društva „Bihać”, k br. 41/Bihać, 1929. Tog dana posjetio ga je profesor kršćanske arheologije u Rimu C. Cecchelli s kojim je popodne bio u Solinu i tek je predvečer otišao na Peristil vidjeti spomenik (V. BULIĆ, *o. c.* /2/, str. 31, 32). Ljubo Karaman sastavio je jednu izjavu, u Bulićevo ime, po kojoj Bulić prelazi „preko ličnih uvreda i nedoličnog postupka (Općinske Uprave) u pitanju mjesta spomenika” te da će prisustvovati proslavi. Tadašnje splitske novine „Novo doba” pristala su da objave tu izjavu, ali uz uvjet da se izostavi ono o općinskoj upravi. Bulić, međutim, nije dao ovu izjavu (Arhiv društva „Bihać”, k br. 41/Bihać, 1929). Budući da je on bio i predsjednik Hrvatskog društva za istraživanje domaće povijesti u Splitu „Bihać”, postavilo se pitanje hoće li „Bihać” položiti vijenac na spomenik kao i druga društva. Bulić i blagajnik društva I. Znidarčić bili su protiv, dok su tajnik J. Barač, čuvar A. Grgin i potpredsjednik J. Račić bili za. Zbog toga je Bulić morao popustiti pa je ovlastio Barača da naruči vijenac s natpisom i položi ga na spomenik. „Rečeno Dru Grginu, kasnije, Dru Karamanu, da u ovom smislu telefoniraju u Trogir starinarском Društvu 'Radovan'-u, da se zna vladati” (Arhiv društva „Bihać”, br. 82/Bihać, 1929). Na položenom lovor-vijencu i sudjelovanju na proslavi Općinsko upraviteljstvo je zahvalilo društvu dopisom br. 1316 od 8. X. 1929 (na istom mjestu). Srpska akademija nauka zamolila je Bulića, koji je bio njezin dopisni član od 1922, da je zastupa na svečanosti. On je naručio vijenac s natpisom na ćirilici „Velikom narodnom poborniku Srpska Kraljevska Akademija”, ali ga je položio predsjednik Jugoslavenske akademije G. Manojlović. Arhiv društva „Bihać”, k br. 41/Bihać, 1929.

PRILOG

Vaše Veličanstvo

Pun pouzdanja u Uzvišenu zaštitost i plemenitost osjećanja Vašega Kraljevskoga Veličanstva za kulturnu dobrobit cijele naše države, obraćem se Vašem Veličanstvu u jednom pitanju, vladarskom, Kraljevskom, Cesarском pitanju od najveće važnosti ne samo za podanike Vašega Veličanstva nego i za cijeli kulturni svijet.

Sprema se ovdje u Splitu jedan smion i u historiji nečuven atentat na najveličanstveniji arhitektonski spomenik, kojim je ukrašena Kraljevina Vašega Veličanstva i kojemu se dive vijekovi Evropske civilizacije.

Proti svim zakonima historijske razložnosti, proti svim pravilima estetike i gradjanske skladnosti neke mjerodavne ličnosti grada Splita, uprkos savjetima, opomenama i protestima stručnjaka i intelektualaca ovoga grada, namjeravaju podignuti gorostasni Meštrovićev spomenik Grguru Ninskomu na Peristilu Dioklecijanove Palače. (Vidi sliku)

Taj se golemi atentat i barbarsko djelo mora pošto poto da spriječi s razloga koje ću ovdje Vašemu Veličanstvu opširnije prikazati.

Kada je godine 1885 bio uveden za Splitsku Općinu Gruntovnik, potpisani je u svojstvu Konservatora starih spomenika, smatrao svojom imperativnom dužnošću, da u spomenutom Uredu uknjiži sve što se vidi i ne vidi od Dioklecijanove Palače u Splitu na ime Države. To je uradio, jer je bio uvjeren historičkim dokumentima, da ta Palača zaista pripada Državi, budući da je car Dioklecijan umro godine 313 u njoj, bez muških potomaka, a žena mu Priska i kći Valerija, udovica okrutnoga cara Galerija, kao tajne kršćanke bile smaknute godine 314 od Maksima, jednoga od Dioklecijanovih nasljednika, u Solunu, i budući da je u IV. i V. vijeku sjeverni dio palače služio kao Državna tvornica za tkanje vojničkih odijela (gynaeceum Joviense), a južni kao mjesto relegacije detronizovanih careva, od kojih su nam poznati Galla Placidija, kći cara Teodozija (godine 424), car Glicerij (g. 474) i drugi.

Kada je Ministarstvo Nastave, odnosno Financija, u Beču saznalo za ovaj korak potpisanoga Konservatora, njegovo je postupanje bilo pokudjeno s razloga što se on nije tobože smio pačati u ovo pravničko pitanje o vlasnosti ove Palače. Prema tomu Ministarstvo je izdalo naredbu dotičnim uredima i vlastima, da ne smiju saslušati Konservatora Bulića u ovom pravnom pitanju, za koje je, po tom naredjenju, bilo nadležno Financijsko Odvjetništvo u Zadru.

No Konservator je Bulić, svojim opširnim i dokumentiranim izvješćem dneva 12. travnja 1885 br. 24 i na temelju gornjih podataka i mnogo drugih iz srednjega i novijega vijeka, dokazao nepobitnu državnu vlasnost ove Palače (ius proprietatis), u kojoj stanovnici imaju samo pravo uživanja (ius servitutis). Usljed toga pojavi se oštar konflikt između njega i Ministarstava u Beču koja su i dalje odbijala u ime Države pravo vlasnosti. Ovaj konflikt dopro dotle, da je Ministarstvo Nastave jednom prilikom proglasilo da se zidovi Dioklecijanove Palače imaju smatrati „erarskim kamenolomom“ („...dass die Palastmauern gleichsam ala „aerarischer Steinbruch“ verwendet wurden). Dotični je referent, za tu nesmotrenost i za taj nedolični izraz, platio glavom time što je bio pensioniran, *jer je pred kulturnom Europom izložio ugled Države svojim nepromišljenim činom.*

Kada se je ovaj žalosni konflikt još više zaoštrio i prijetio da će postati Europejskim kulturnim pitanjem, (jer su već Europejske novine o tomu bile počele da pišu), bila je 1903 godine, na prijedlog potpisanoga Konservatora, imenovana komisija od 10 lica (3 iz Beča, 2 iz Zadra, a ostalo 5 iz Splita), koja se je imala sastajati o Uskrsu svake godine u Splitu. Ta se je Komisija i sastajala svake godine sve do rata, i iza rata, da vijeća o uzdržavanju i popravljanju ove Palače, za koju je svrhu Država počela davati, kao i što i sada daje, doduše čednu, ali ipak neku novčanu pripomoć.

Odmah u prvoj sjednici godine 1903 bilo je među ostalim stvarima zaključeno, da se ima čuvati ne samo Dioklecijanova Palača i njezini spomenici nego također i stari grad Split, koji se nalazi u perimetralnim zidovima Palače, biva sve one zgrade koje su se od IX. vijeka unaprijed ugnjezdile u ovu Palaču i koje su se s njom tako reći srasle, i koje joj daju tako karakterističan izgled. Ovaj je izgled ovako karakterizirao jedan dobar poznavalac Palače, pokojni M. Dvoržak, profesor povijesti umjetnosti na Bečkom Sveučilištu, višegodišnji član komisije ove Palače, koji se je, erudicijom naučenjaka i osjećajem umjetnika, energično zalagao za očuvanje ovoga spomenika: „Ima doduše mnogo gradova, koji imaju ljepši položaj, koji su bogatiji spomenicima umjetnosti i koji su mnogo interesantniji u pojedinim zgradama, nego što je Split. Ima i mnogo spomenika klasične umjet-

nosti, koji su od većeg umjetničkog značenja, a i pružaju motriocu više estetskoga uživanja nego ruševine moćne careve Palače, na kojoj jednostavni raspored i okrupni provincijski oblici neizazivaju tolike umjetničke senzacije, koliko nam prikazuju proces propadanja i, da tako rečemo, rustificiranje klasične umjetnosti. A ipak ima malo gradova, koji na svakoga posjetioca koji ima smisla za umjetnost izazivaju tako dubok dojam, kao što ga izaziva ova grandiozna pozornica jedne svjetsko-historijske peripetije. Gorostasna zgrada, koja je moćnija nego li sve što se u ovoj zemlji sagradilo prije i poslije nje, koju je podigla snažna zamisao jednoga rimskoga imperatora na dalekoj obali, pretvorila se je u ruševine; ali na ovim je ruševinama procvao nov život u punom značenju ovih riječi i udružio se je sa starim napuštenim zidinama u jedan nov i jedinstven organizam, kojim se je dalje razvijao do dana današnjega i razvio u jednu sliku. Ova slika, rekao bih, zahvaljuje svoj postanak radije sanji jednoga pjesnika nego li realnim događajima historije. Drugdje su nam očuvane rimske ruševine ispod novih kulturnih slojeva ili pokraj njih, no u Splitu su naprotiv ruševine s njima srasle, prožimlju ih i uokviruju ih, kao da je historija htjela da daje na jednom mjestu monumentalni simbol staroga i novoga svijeta u genetičkom i vremenskom slijedu, i to simbol, koji nije suha formula, nego živa tvorevina što, neiscrpnom snagom, uvijek izazivlje nove predodžbe historijskih uspomena i slikarskih vizija.”

Već u prvoj sjednici gore navedene Komisije tadašnji je Splitski Načelnik predložio da Općina ne smije davati dozvole za nikakvu gradnju u Palači, za nikakvu pregradnju, za nikakvu građevinsku promjenu, ako se prije ne sasluša Konservatorovo mišljenje, koje ima da bude odlučno.

I od godine 1903 stvari su tekle uopće redovito u Palači, bez velikih konflikata bilo s Općinom, bilo sa stanovnicima Palače, koja ima preko 30.000 m² površine, 224 kuće, te 138 stanova, a 3200 stanovnika u junu godine 1927, jer su svi stanovnici grada Splita bez ikakve razlike bili uvjereni i danas su uvjereni, da osim ostalih znanstvenih razloga, grad Split crpi od Palače i veliku materijalnu korist od hiljada i hiljada inostranaca, koji od više godina danomice dolaze u Split, da vide ovu Palaču i njezine spomenike, a us to još i sam stari grad Split, koji je u njoj ugnjezdjen sa onim ulicama i uličicama, balkonima, portalima i drugim ljepotama srednjega vijeka i koji joj daje poseban čar.

Nego, u povijesti čuvanja i uzdržavanja ove Palače, za koju se uopće svi građani zalažu, nadošla je godine 1925 nova prilika, ili bolje, neprilika, koja ipak nije ovo stanje poremetila.

Naš proslavljeni kipar Ivan Meštrović darovao je gradu Splitu svoj autorski rad za spomenik narodnog pjesnika Splitsanina Marka Marulića (godine 1450–1524), dočim je ostale troškove za brončani materijal i za postavljanje spomenika nosila Splitska Općina.

I ovom je spomeniku položaj bio izabran izvan Dioklecijanove Palače, na današnjem Trgu 9. Novembra 1882. U ovom je poslu vodio glavnu riječ Konservatorski Ured, a da se k tomu nije suprotstavio nitko.

Sada je opet Meštrović darovao gradu Splitu svoj autorski rad za drugi spomenik, i to za spomenik Grgura Ninskoga, koji je godine 925 uz prvoga Hrvatskoga Kralja Tomislava, po predaji, branio prava staroslavenskoga jezika u crkvenoj službi proti presizanju tadašnjega klera Splitske Metropolije.

Ovaj spomenik, koji je težak 13 tona, već zgotovljen u Zagrebu, pa bi se morao, po želji kipara Meštrovića, skoro prevesti u Split i postaviti – na sablazan gotovo svih građana – u Peristil Dioklecijanove Palače.

Ne ulazeći ovdje u pitanje, koje su i kakove su zasluge Kraljevog kanćelira Grgura Ninskoga s jedne strane, a koje su zasluge samoga kralja Tomislava s druge strane, onoga Kralja, koji je, u ono burno doba za Hrvatsku Državu, svojim dalekovidnim postupkom znao da brani staroslavenski jezik u crkvenoj liturgiji a u isto doba da ne kida sa zapadnom kulturom, – moram ovdje osobito naglasiti i odlučno istaknuti da je zahtjev gospodina Meštrovića, prihvaćen od Splitske Općinske Uprave, bez saslušanja općinskog Vijeća i Konservatorskog Ureda i Uresnog Povjerenstva, potpuno neopravdan i u svakom pogledu neumjestan, a ponajprije u arhitektonskom i estetskom pogledu.

Spomenik Grgura Ninskoga – kako je dobro istaknuto u brošuri koja se ovdje prilaže – ne bi se podredio arhitekturi careva Peristila, nego bi je svojim kolosalnim dimenzijama (8 metara visine!) i svojim vanrednim životom i pokretom potpuno izmijenio u njezinom tradicionalnom izgledu, savladao i sebi potčinio u ukupnom utisku, te u svakom slučaju ponizio je na okvir novog modernog spomenika. Naše doba pripušta novo u starim gradovima, samo ako ono neizmjenjuje ono što postoji. No kolosalni bi brončani kip Grgura Ninskoga, naprotiv, uništio vjekovnu prevagu rimske arhitekture iznad svega onoga što je po tomu nadošlo u Peristil; a baš ta prevaga i potčinjenje poznijih ugradnja prvotnomu veličanstvenom stupovlju „Careve Palače” jest i bit će jezgra Peristilove ljepote.

Grguru se Ninskomu pripisuje nekakav otpor i protivnost rimskoj crkvi. Ne mogu vjerovati da je ta misao u namjeri umjetnika Meštrovića, jer je on s početka bio za sasma drugo mjesto u Palači, a ne u Peristilu (28 x 13 m). Pouzdano znadem, da je on na to bio nagovoren kasnije od par Splićana, koji ovo pitanje sude uskogrudno i jednostrano, a ne uzimlju u pretres sva ozbiljna pitanja koja su u svezi sa postavljanjem ovoga spomenika. Tako bi taj njegov spomenik morao da dodje gotovo prama glavnim vratima ulaza u Stolnu Crkvu, koja je jednom bila Dioklecijanov Mauzolej.

Ako se baš hoće da dade ovom spomeniku borben karakter proti presizanju tudjeg elementa na ovim našim obalama, onda ovaj spomenik ima da dodje izvan staroga grada Splita i izvan Dioklecijanove Palače. Zato bi najpodesnija bila Botičeva Poljana u takozvanim „Prokurativama” (Vidi slike), koje su bile sagradjene godine 1860 od Načelnika i vodje Splitskih talijanaša Dra. Ante Bajamonta, kao simbol talijanstva grada Splita i naše potčinjenosti Veneciji, kao predstavnici Talijanstva na ovim obalama.

Glavna središnja fasada ove Poljane, sa svih strana lijepo zatvorena i uokvirena, ima u duljini 76 m. a u širini 30 m. Ona je bila od spomenute godine, a jest još i sada, sijelo talijanaša koji su se, poslije sloma, ponajviše prozvali i pretvorili u talijane. Ovdje imaju i sada svoj „Gabinetto di lettura” u kojemu se je rovalo i kovalo sve što se je za ovo zadnjih 70 godina skovalo proti našem narodu u Splitu i u bližoj i daljoj okolici. Na ovoj Poljani najbolje bi pristajao Grgur Ninski svojom gestom koja prijeti svima onima, koji bi htjeli ovaj grad odvojiti od našega naroda i naše Države. Ova je Poljana sada prazna; na njoj ima nekoliko sičijavih palama, jer ovdje ne mogu da uspejavaju.

Ako bi imao, ikako, da dodje u Peristil ili u Dioklecijanovu Palaču koji god spomenik, to bi imao da bude spomenik našega narodnoga pjesnika Marka Marulića, oca hrvatske, a time i jugoslavenske književnosti. On, filozof, asketa, pisac pobožnih djela, prevedenih još za njegova života u više evropskih jezika, bio je rođen u Dioklecija novoj Palači i to u palači koja se nalazi tek nekoliko koraka od Palatinskog Peristila. No to nije godine 1925 nikomu niti na pamet došlo, jer je to moderan spomenik, koji ne smije da prodre u zidove Dioklecijanove Palače.

Cijelo je pučanstvo iz Splita i Dalmacije, osobito medju neintelektualcima protivno postavljanju ovoga spomenika u Peristilu. Kad bi se pokušalo izazvati mišljenje Splitskoga pučanstva a i cijele Dalmacije i Hrvatske, rezultat bi bio 98 % protivna mišljenju. Kad ovo pišem, ne govorim ob ovom *profanum vulgus*, koji se okreće prema vjetru agitatora i javnih govornika.

Komu bi na primjer palo na pamet da postavi kakav moderni spomenik na Trg Sv. Marka u Mletcima? Bio je tu, doduše, za neko vrijeme spomenik Colleoni-a od kipara Verocchio-pa je ipak pre-mješten i postavljen pred crkvu San Giovanni e Paolo.

Dodje li na nesreću spomenik Grgura Ninskoga u Peristil, a bilo to, kako se kaže i *provizorno* – a to je samo tako rečeno – nastat će u budućim pokoljenjima u Splitu veliko pitanje kulture naravi, po kojemu će se mjeriti sposobnost i kulturni odgoj današnjega pokoljenja i današnje Države, koja može i mora da spriječi ovu kulturnu sablazan.

Moram ovdje napomenuti, da je pred nekoliko godina, za Austrijske vladavine, bio učinjen pokušaj, da se Palača Dioklecijanova prepusti hirovima i privatnim interesima nekih stanovnika. No evropska štampa listom ustade na obranu ovoga kulturnoga spomenika. Jer se ne smije nikada i nikada s vida izgubiti, da je ova Palača samo materijalna svojina naše Države. Ona je kulturni posjed cijeloga kulturnog svijeta, prema kojemu naše je Kraljevina dužna, tojest obvezana, da ju čuva i štiti od svakoga nekulturnoga presizanja.

Napose pako grad Split, koji je iz Palače izrastao, s njome na vjekove srastao i u njezinu okviru za više vjekova razvijao svoju historiju, mora da ulaže svu svoju brigu, da je što brižnije čuva.

Pa dolaze i viši motivi u obzir. Jer i ako Država čuvanjem ovoga spomenika vrši kulturne funkcije, njoj sopstvene, te i ako grad Split najljepši svoj ures sa gledišta lokalnog patriotizma i ponosa mora čuvati, iznad svih ti razloga treba imati na umu, da je to umjetničko djelo vezano sa svjetskom historijom i s općom umjetnošću, pa da je ono postalo duševnom svojinom čitavoga kulturnog svijeta.

Čuvanjem ovoga spomenika vrši se jedna nadnacionalna opće kulturna i opće umjetnička dužnost.

Napose moram istaknuti, da se baš ovih dana, odigrava u Pragu slučaj analogan ovom splitskomu. Proti podizanju spomenika osnivaču Češke narodne Dinastije Pržemisla na historijskom trgu na Hradčanima, podiglo se javno mnjenje, a na čelu mu Udruženje likovnih umjetnika „Manes”, koje je upozorilo predstavnike u Praškomu Gradskomu Vijeću na teške posljedice koje će sigurno nastati nagrdjivanjem Trga bez ikakvog pieteta i uz očito protuslovlje sa historijskim i modernim smjernicam za pravilno postavljanje spomenika.

„Quelle profanation!“ zavapio je lanjske godine jedan visoko položeni Francuz saznajući u Peristilu za ovaj namjeravani atentat, a drugi je još više položeni Francuz sgrožen s te nečuvene drskosti, drhtao od sablazni i uzbudjenosti!

Prema intencijama Vašega Veličanstva, koje je objavilo cijelomu svome narodu Svoju namjeru, da se sporna pitanja, stare zadjevice, stare strasti stišaju, a da nam se ne stvaraju još i nova pitanja, nove prepirke i nove strasti, obraćam se Vašem Veličanstvu da blagoizvoli dobrotivo proučiti ove razloge i da Svojom moćnom zaštitom priskoči u pomoć uprepaštenoj javnosti i smućenim ljubiteljima prave umjetnosti i ljepote.

Vašemu Kraljevskom Veličanstvu
najdubljim poštovanjem
vazda odani

Mgr Dr Frano Bulić

poč. Direktor arheol. Muzeja

poč. Konservator starinskih spomenika za Dalmaciju

Split, 18. svibnja 1929.

Njegovu Veličanstvu

Aleksandru I^u

Kralju Srba, Hrvata, Slovenaca

Beograd.

RIASSUNTO

UNA LETTERA DI BULIĆ SUL MONUMENTO DI GRGUR NINSKI

Intorno al luogo da destinare al monumento di Grgur Ninski, opera di Ivan Meštrović, si sviluppò una forte polemica. Don Frane Bulić era risolutamente contro l'idea di Meštrović di erigere il monumento al Peristil del palazzo di Diocleziano. Per ciò ha scritto anche al re Aleksandar nella speranza che lui avrebbe impedito quell' „attentato inaudito” contro il palazzo dell'imperatore. Quella lettera estesa fino ad ora non era conosciuta e adesso si presenta qui. Inoltre si pubblicano alcuni dettagli che mostrano la conseguente lotta di Bulić contro la erezione del monumento al Peristil. Nell'articolo, inoltre, l'autore pubblica parecchie notizie che danno la luce sui rapporti tra Bulić e Meštrović.